

LBRIS

We know
books

DESENEAZĂ

folosind PARTEA DREAPTĂ
a CREIERULUI

*Curs pentru a spori creativitatea și încrederea
în capacitățile artistice*

BETTY EDWARDS

Traducere din limba engleză de
CĂLIN POPA

LITERA
București

	Mulțumiri	IX
	Introducere	XIII
Capitolul 1	Desenul și arta de a merge pe bicicletă	xxxiv
Capitolul 2	Primii pași în desen	10
Capitolul 3	Creierul tău, partea sa dreaptă și stângă	26
Capitolul 4	Trecere de la stânga la dreapta	44
Capitolul 5	Folosește arta din copilărie	62
Capitolul 6	Percepția marginilor	82
Capitolul 7	Percepția spațiilor	110
Capitolul 8	Percepția relațiilor	136
Capitolul 9	Desenarea unui portret din profil	166
Capitolul 10	Percepția luminilor, a umbrelor și a <i>Gestalt</i> -ului	202
Capitolul 11	Folosirea noilor abilități perceptiv pentru a rezolva creativ problemele	238
Capitolul 12	Folosește artistul din tine	260
	Glosar	266
	Bibliografie	270
	Indice	275

Desenul era un lucru civilizată, precum cititul și scrisul.

Era predat în gimnaziu. Era ceva democratic.

Era un avantaj al fericirii.¹

MICHAEL KIMMELMAN

3

Mai bine de 30 de ani, *Desenează folosind partea dreaptă a creierului* a fost o muncă în desfășurare. De la publicarea inițială din 1979, am revizuit cartea de trei ori, fiecare revizie la aproape un deceniu distanță de cealaltă: prima în 1989, a doua în 1999, iar acum cea de-a treia versiune din 2012. În fiecare ediție revizuită, obiectivul meu principal a fost să integrez îmbunătățirile didactice pe care le-am adunat împreună cu grupul meu de profesori pe parcursul anilor de predare a desenului, precum și să aduc idei și informații la zi privind desenul din domeniul educațional și al neuroștiinței. După cum veți observa în această nouă versiune, mare parte din conținutul original a rămas, deoarece a trecut testul timpului, deși am continuat să rafinez unele cursuri și să clarific unele instrucțiuni. Mai mult, prezint noi perspective despre importanța crescândă a creierului drept și despre surprinzătoarea știință relativ nouă, neuroplasticitatea. Pledez aici pentru scopul meu de o viață, posibilitatea ca în școlile publice americane să se predea din nou desenul, nu doar ca un semn al

1. Din „An Exhibition About Drawing Conjures a Time When Amateurs Roamed the Earth”, *New York Times*, 19 iulie 2006. Michael Kimmelman este scriitor și critic de artă pentru *New York Times*.

b civilizației și ca un avantaj al fericirii, dar și ca pregătire a percepției pentru a îmbunătăți gândirea creativă.

Puterea percepției

O mare parte dintre cititorii mei au înțeles intuitiv că această carte nu te învață doar să desenezi și, cu siguranță, nu este despre Artă cu majusculă. Adevăratul subiect este *percepția*. Într-adevăr, lecțiile i-au ajutat pe mulți să dezvolte abilități de bază în desen, iar acesta este un scop important al cărții. Dar scopul principal, fundamental, a fost întotdeauna să aduc în prim-plan funcțiile emisferei drepte și să-i învăț pe cititori cum să vadă în feluri noi, cu speranța că vor descoperi cum să aplice abilități perceptuale în gândire și în rezolvarea de probleme. În educație, se numește „transfer de cunoștințe” – un lucru considerat mereu dificil de predat și despre care, de multe ori, profesorii, inclusiv eu, speră că se va întâmpla de la sine. Totuși, transferul de cunoștințe este îndeplinit cel mai bine prin predare directă; așadar, în capitolul 11, încurajez acest transfer prin includerea unor instrucțiuni directe cu privire la modul în care abilitățile perceptivă, învățate prin desen, pot fi folosite în gândire și în rezolvarea problemelor din alte domenii.

Exercițiile de desen ale cărții au cu adevărat un nivel de bază, concepute pentru un începător. Cursul este gândit pentru persoane care nu pot desena deloc, cele care simt că nu au talent la desen și care cred că, probabil, nu pot învăța să facă acest lucru. De-a lungul anilor, am spus de multe ori că lecțiile din această carte nu sunt la nivel de artă, ci mai degrabă ca procesul prin care înveți să citești – ca un ABC al lecturii: învățarea a alfabetului, fonetică, împărțire în silabe, vocabular și așa mai departe. Așa cum învățarea cititului are o importanță vitală, deoarece abilitatea de a citi face legătura cu orice tip de învățare, de la matematică și știință la filosofie și astronomie, cred că, în timp, a învăța să desenezi va deveni o abilitate la fel de vitală, una care oferă puteri perceptivă la fel de transferabile pentru a ghida și a promova înțelegerea semnificației informațiilor vizuale

și verbale. M-aș hazarda să declar că am continuat să ne concentrăm toată speranța educațională într-un singur aspect, dând la o parte capacități realmente valoroase ale creierului uman, precum percepția, intuiția, imaginația și creativitatea. Probabil că Albert Einstein a spus-o cel mai bine: „Intuiția este un dar sacru, iar rațiunea este un slujitor de încredere. Am creat o societate care îl onorează pe slujitor și a uitat de dar“.

Conținutul ascuns

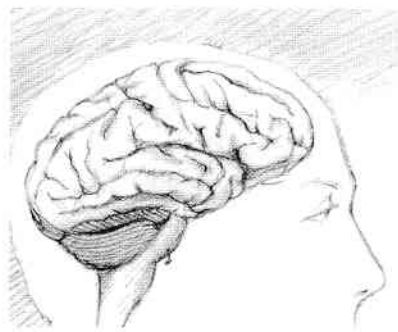
La vreo șase luni de la apariția inițială a cărții, în 1979, mi-am dat seama dintr-odată că lucrarea pe care am crezut că o scriusem avea încă un conținut de care nu eram conștientă. Acest conținut ascuns era o informație pe care nu știam că o posed: definisem fără să vreau abilitățile de bază care compun abilitatea globală de a desena. Cred că o parte a motivului pentru care acest conținut îmi era ascuns a fost însăși natura educației artistice din acea vreme, când clasele de începători se concentrau pe subiecte precum „Natură moartă“, „Peisaj“, „Siluetă“ sau pe mijloace prin care desenezi, precum cărbune, creion, stilou, cerneală, tuș sau combinații între acestea.

Dar scopul meu era altul: trebuia să le ofer cititorilor exerciții care să producă o schimbare cognitivă către emisfera dreaptă – o schimbare similară cu cea provocată de realizarea desenului răsturnat: „păcălire“ emisferei stângi dominante să abandoneze sarcina. M-am concentrat pe cinci subabilități care păreau să aibă același efect, dar am crezut că trebuie să existe și alte abilități de bază – poate chiar zeci.

Apoi, la câteva luni de la apariția cărții, în mijlocul unui curs, mi-am dat seama brusc de faptul că, pentru a învăța să desenezi imagini realiste ale obiectelor observate, cele cinci subabilități erau de ajuns. Am selectat fără să vreau dintre numeroasele aspecte ale desenului câteva subabilități fundamentale despre care am crezut că ar putea fi apropiate de efectul desenatului răsturnat. Mi-am dat seama că aceste cinci abilități nu erau specifice desenului în sens obișnuit; erau abilități fundamentale ale

„De ce să nu mergi la risc?
Acolo e răsplata.“

Mark Twain

văzului: cum să percepi margini, spații, relații, lumini, umbre și *Gestalt*. La fel ca alfabetul în cazul citirii, acestea erau abilitățile pe care trebuia să le deții pentru a desena *orice* subiect.

Această descoperire m-a adus pe culmile fericirii. Am discutat în detaliu alături de colegii mei și am răsfoit manuale vechi și noi despre desen, deși nu am reușit să găsim alte componente *fundamentale* ale abilității globale de a desena realist – desena-re percepțiilor tale. Odată cu această descoperire mi-am dat seama că desenul ar putea fi predat și învățat cu ușurință – nu împărțit pe parcursul a mulți ani, așa cum se practică în școlile de artă. Dintr-odată scopul meu a devenit „desenul pentru toată lumea”, nu doar pentru artiști în devenire. Evident, abilitatea de bază a desenatului nu duce neapărat la conceptul de „artă frumoasă” găsit în muzee și galerii, la fel cum abilitatea de bază de a citi și de a scrie nu duce inevitabil la celebritate literară și la cărți publicate. Dar știam că învățarea desenului era apreciată de copii și de adulți. Astfel, descoperirea mea m-a îndrumat spre direcții noi, care s-au concretizat în 1989 într-o ediție revizuită a cărții, în care m-am concentrat să-mi explic viziunea și am propus posibilitatea ca multe persoane care nu au învățat să deseneze să o facă acum foarte rapid.

După aceea, alături de colegii mei am elaborat un atelier de cinci zile, însumând 40 de ore de predare și de învățare (opt ore pe zi, timp de cinci zile), care s-a dovedit surprinzător de eficient: elevii au dobândit abilități de desen destul de înalte în acel timp scurt și au acumulat informația necesară pentru a putea progresa. Din moment ce desenarea unor subiecte percepute este întotdeauna aceeași activitate, care necesită mereu cele cinci abilități de bază, elevii puteau să treacă la orice subiect, să folosească oricare sau chiar toate mijloacele necesare desenului și să-și perfecționeze abilitatea oricât și-ar dori. Puteau și să aplice în gândire noile abilități vizuale. Comparația cu cititul devenea din ce în ce mai evidentă.

Pe parcursul următorului deceniu, din 1989 până în 1999, conexiunea dintre abilități perceptuale și gândire în general,

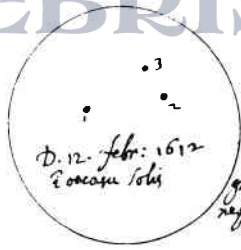
ERDIS

soluționarea problemelor și creativitate a devenit tot mai importantă pentru mine, în special după publicarea cărții mele din 1986 *Drawing on the Artist Within [Desenându-l pe artistul lăuntric]*. În această carte am propus un limbaj „scris” pentru emisia dreaptă: limbajul liniilor, limbajul expresiv al artei înseși. Această idee de a folosi desenul pentru a ajuta gândirea s-a dovedit destul de folositoare într-un curs despre creativitate pe care l-am elaborat pentru studenți și pentru seminare despre soluționarea problemelor, ținute în corporații mici.

Apoi, în 1999, am revizuit din nou *Desenează folosind partea dreaptă a creierului*, încorporând încă o dată ce învățasem pe parcursul anilor de predare a celor cinci abilități de bază și de rafinare a cursurilor. M-am concentrat în special pe abilitățile care țin de vază (proporție și perspectivă), probabil elementul cel mai dificil de predat prin cuvinte, din cauza complexității și a faptului că mizează pe acceptarea acestui paradox de către studenți, lucru ce a fost mereu o anatemă pentru partea stângă, logică și legată de concepte. Mai mult, am încurajat folosirea abilităților perceptuale pentru a „vedea” probleme.

Acum, prin această a treia revizie din 2012, vreau să clarific cât mai bine natura globală a desenului și să leg abilitățile componente de bază de gândire, în general, și de creativitate, în special. În toate culturile se vorbește foarte mult despre creativitate și despre nevoia noastră de inovație și de invenție. Sunt multe sugestii care îți propun una sau alta. Dar detalii practice despre cel mai important lucru, *cum* să devii mai creativ, lipsesc cu desăvârșire. Sistemul nostru educațional pare pornit să elimine complet orice înseamnă formare perceptivă a părții drepte a creierului și să accentueze prea mult abilitățile stăpânite cel mai bine de partea stângă: memorarea datelor, a informațiilor, a teoremelor și a evenimentelor cu scopul de a trece teste standardizate. Nu numai că îi testăm și le dăm note copiilor noștri până la epuizare, dar nici nu-i învățăm cum să vadă și să înțeleagă *sensul profund* în ceea ce li se predă sau să perceapă conectarea informațiilor despre lume. A venit cu adevărat momentul să încercăm ceva diferit.

„Cea mai nobilă plăcere
este bucuria înțelegerii.”
Leonardo da Vinci

GALILEO GALILEI

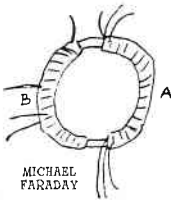
1. et 2. affinis
circulant, et
gr. 3. ad temp
reg. remanet

Coilidge Papers,
Massachusetts
Historical
Society

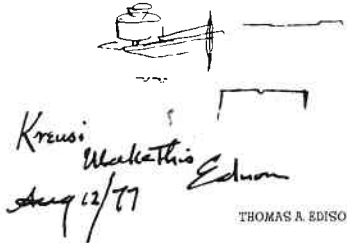
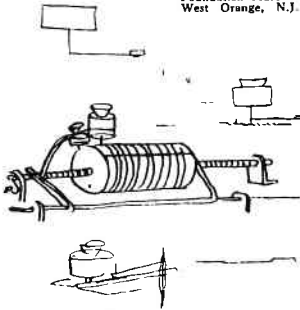
THOMAS JEFFERSON

2. PROPUNERE DE PROIECT
PENTRU CAPITOLIUL SUA

MICHAEL
FARADAY

Thomas Alva Edison
Foundation Museum
West Orange, N.J.

THOMAS A. EDISON

3. DESEN DE LUCRU DE LA CARE
A PORNIT CONSTRUCTIA
PRIMULUI FONOGRAF.

În istoria invențiilor, multe idei creative au început de la schițe minore. Exemplele de mai sus sunt din Galileo, Jefferson, Faraday și Edison.

Henning Nelms, *Thinking with a Pencil [Gândind cu un creion]*, Ten Speed Press, New York, 1981, p. xiv

2. Benedict Carey, „Brain Calisthenics for Abstract Ideas”, *New York Times*, 7 iunie 2011

Din fericire, potrivit unui reportaj recent, lucrurile par să se schimbe. Un grup restrâns de savanți cognitiști de la Universitatea California, Los Angeles, recomandă ceea ce ei numesc „învățare perceptivă” ca remediu pentru practicile noastre educaționale care dau greș. Aceștia își exprimă speranța că o astfel de formare poate fi transferată și către alte contexte, ba chiar au avut succes în realizarea unui astfel de transfer. Totuși, descurajant, reportajul se termină astfel: „Într-un sistem educațional plin de instrumente de învățare computerizate și de tot felul de programe-pilot, viitorul unor astfel de eforturi ale învățării perceptivă nu este cert. Savanții încă nu știu care este cea mai bună cale pentru a antrena intuiția perceptivă sau care sunt principiile cele mai potrivite acestui scop. Iar astfel de instrumente, dacă ar fi incluse în programa școlară în vreun fel concret, vor fi supuse judecății profesorilor.”²

Aș sugera că avem cea mai bună metodă pentru a ne antrena abilitățile perceptivă: a fost chiar în fața noastră de câteva decenii, iar noi nu am acceptat-o (nu am vrut, nu am putut). Nu cred că este o coincidență că desenul și artele creative, în general, au scăzut ca număr de ore în programa școlară de la jumătatea secolului XX, și la fel s-a întâmplat și cu rezultatele școlare ale elevilor americani, până în punctul în care SUA se clasează acum după Singapore, Taiwan, Japonia, Coreea de Sud, Hong Kong, Olanda, Ungaria și Slovenia.

În 1969, psihologul specializat în percepție Rudolf Arnheim, unul dintre cei mai citați și respectați savanți ai secolului XX, a scris:

Artele sunt neglijate pentru că se bazează pe percepție, iar percepția este disprețuită pentru că nu se presupune că implică gândire. De fapt, educatorii și administratorii nu pot justifica faptul de a oferi artelor o poziție importantă în programa școlară decât atunci când înțeleg că artele sunt cele mai puternice mijloace de consolidare a componentei perceptivă, fără de care gândirea productivă este imposibilă, indiferent de domeniul de studiu academic.

*Nu sunt necesare manuale mai estetice sau mai ezoterice, cu un argument convingător pentru gândirea vizuală, în general. Odată ce înțelegem la nivel teoretic, am putea vindeca în practică ruptura nesănătoasă care a schilodit antrenarea puterii de judecată.*³

3. Rudolf Arnheim, *Visual Thinking [Gândire vizuală]*, University of California Press, 1969

Fără îndoială, desenul implică gândire și este o metodă reală și eficientă pentru antrenarea percepției. Iar cunoașterea perceptivă poate influența învățatul în toate disciplinele. Acum știm cum să predăm rapid desenul. Știm că a învăța să desenezi, la fel ca învățarea cititului, nu depinde de „talent” și că, în urma unor instrucțiuni adecvate, oricine este capabil să dezvolte această abilitate. Mai mult, primind instrucțiuni adecvate, oamenii pot învăța să transfere elementele perceptive de bază ale desenatului către alte domenii și către gândire, în general. Iar, cum a spus Michael Kimmelman, a învăța să desenezi este un avantaj al fericirii – un panaceu împotriva ineptiei și corvezii necreative ale testelor standardizate pe care școlile noastre le-au adoptat.

Cele două minți ale noastre și multitasking-ul modern

Astăzi, pe când cercetarea se extinde și stilurile de procesare a informațiilor și tendințele emisferelor devin tot mai clare, oameni de știință renumiți recunosc diferențele funcționale ca evidente și reale, deși ambele emisfere par să fie implicate mai mult sau mai puțin în toate activitățile umane. Totuși, rămâne multă incertitudine cu privire la motivul profunde asimetriei a creierului uman, de care se pare că suntem conștienți la nivelul limbajului. Cu toate acestea, cele două minți nu s-au bucurat de egalitate: până recent, limbajul a dominat, mai ales în culturile moderne tehnologizate, așa cum este și cea americană. Percepția vizuală a fost mai mult sau mai puțin de la sine înțeleasă, primind puțină atenție sau educație specială. Acum, informaticienii care încearcă să reproducă percepția vizuală umană își dau seama că acest proces este extrem de complicat și de lent. După decenii de eforturi, oamenii de știință au realizat aplicații computerizate de

În cartea lui minunată *The Master and His Emissary [Maestrul și emisarul său]*, Iain McGilchrist, psihiatru și profesor la Oxford, propune o metaforă grăitoare pentru a descrie istoria și cultura umanității:

„De-a lungul secolelor, Maestrul (emisfera dreaptă) și-a văzut imperiul și puterile uzurpate și trădate de Emisarul său (emisfera stângă).”

Iain McGilchrist, *The Master and His Emissary*, Yale University Press, 2009, p. 14

Un exemplu de *multitasking* extrem: timp de 12 ore pe zi, un tânăr ofițer de spionaj monitorizează 10 ecrane aflate deasupra capului său, scrie răspunsuri computerizate pentru 30 de discuții separate cu comandanții, trupele și sediul central, are un telefon la o ureche și comunică cu un pilot prin casca din cealaltă ureche. „E destul de intens”, zice el.

Relatat în *New York Times* de Thom Shanker și Matt Richtel, „In New Military, Data Overload Can Be Deadly”, 17 ianuarie 2011, p.1

recunoaștere facială, dar interpretarea schimbărilor expresiilor faciale, realizată instantaneu și fără efort de emisfera dreaptă, va necesita mai mult timp și mai mult efort.

Între timp, imaginile vizuale sunt peste tot, iar informația vizuală și verbală concurează pentru atenție. *Multitasking*-ul constant, alături de suprasolicitarea informațională, pune la încercare abilitatea creierului uman de a face cu rapiditate trecerea între cele două moduri sau de a se ocupa simultan de ambele moduri de informație. Interzicerea folosirii telefonului mobil la volan ilustrează problema dificultății creierului de a procesa simultan două moduri de informație. Recunoașterea faptului că trebuie să găsim metode productive de utilizare a ambelor moduri explică, poate, de ce replicarea proceselor din emisfera dreaptă a devenit abia acum importantă și, poate, critică.

O complicație: creierul care se studiază pe sine

După cum au remarcat unii oameni de știință, cercetarea creierului uman este complicată de faptul că acesta se chinuie să se înțeleagă. Acest organ de 1,4 kilograme este probabil singura materie din univers – cel puțin din câte știm – care se observă și se studiază, își pune întrebări, încearcă să analizeze motivele acțiunilor sale și să-și optimizeze capacitățile. Această situație paradoxală contribuie la misterele profunde care există încă, în ciuda extinderii rapide a cunoștințelor științifice. Una dintre cele mai încurajatoare descoperiri pe care creierul uman le-a făcut despre sine este că se poate schimba fizic prin modificarea modurilor obișnuite de gândire, prin expunerea intenționată la idei și rutine noi și prin învățarea unor noi abilități. Această descoperire a dus la o nouă categorie de neurologi, neuroplasticienii, care folosesc microelectrozi și tomografiile cerebrale pentru a urmări hărți cerebrale complexe ale comunicării neuronale și care au observat cum creierul își revizuieste hărțile neuronale.

Plasticitatea creierului: un nou fel de a privi talentul

Această concepție despre un creier plastic, care se schimbă constant odată cu experiența, care se poate reorganiza și transmuta

„Misterul este facultatea umană a percepției, actul de a ști ce au descoperit simțurile noastre.”

Edmund Bolles, *A Second Way of Knowing: The Riddle of Human Perception [Un al doilea mod de a cunoaște: Enigma percepției umane]*, Prentice Hall, 1991

și poate chiar dezvolta noi conexiuni celulare, este în contrast direct cu judecățile anterioare care vedeau creierul mai degrabă ca o mașinărie, cu părțile sale determinate genetic și de neschimbat, cu excepția dezvoltării în copilărie și a degradării la bătrânețe. Pentru profesori ca mine, știința neuroplasticității este deopotrivă incitantă și încurajatoare – incitantă, deoarece deschide posibilități vaste, încurajatoare, deoarece ideea că învățarea poate schimba modul în care oamenii trăiesc și gândesc a fost întotdeauna un scop al educației. Acum, în sfârșit, putem depăși ideile despre limitele fixe ale inteligenței și despre înzestrări speciale a câțiva norocoși și să căutăm noi moduri de a spori puterea potențială a creierului.

Unul dintre orizonturile noi și interesante pe care le deschide neuroplasticitatea este posibilitatea de a pune sub semnul întrebării conceptul de *talent*, în special conceptele de talent artistic și talent creativ. Niciunde ideea creierului ca mașinărie, cu noțiunea sa de talent înăscut sau nu, nu a fost la fel de răspândită ca în artă, în special în desen, deoarece desenul este abilitatea elementară necesară tuturor artelor vizuale. Observația comună „Să desenez? Niciodată! Nu pot desena nici măcar o linie dreaptă!” este în continuare rostită cu toată convingerea de mulți adulți și, chiar mai trist, de mulți copii cu vârste de opt sau nouă ani, care au încercat și, din nefericire, și-au catalogat ca eșecuri încercările de a-și desena percepțiile. Motivul pentru această situație este adesea o afirmație directă, precum „Nu am talent artistic”. Totuși, știm acum din cunoștințele despre neuroplasticitate și după decenii de muncă depusă de mine și de mulți alții în acest domeniu că desenul este pur și simplu o abilitate care poate fi predată și învățată de oricine are o minte sănătoasă, care a învățat alte abilități, precum a citi, a scrie și a socoti.

Cu toate acestea, desenul nu este considerat o abilitate la fel de esențială precum acestea. Este văzut ca o abilitate periferică, plăcută ca un joc sau hobby, dar, cu siguranță, nu indispensabilă. Și totuși, cumva, la un anumit nivel, simțim că este ignorat un lucru important. Surprinzător, deseori, oamenii își echivalează lipsa abilității de a desena cu lipsa creativității, chiar dacă pot fi

„Acum, mai mult ca niciodată, mulți dintre aleșii noștri consideră cheltuielile în scopul artei nu numai o extravaganță, ci și o epuizare a resurselor care pot fi cel mai bine utilizate în alte scopuri. Pentru ei, artele sunt nefolositoare și reprezintă doar o distracție.”

Robert Lynch, președinte
al Americans for the Arts/Action
Fund, 16 decembrie 2010

În mod ironic, un raport din mai 2009, Conferința „Learning, Arts, and the Brain”, sponsorizată de Școala de Educație de la Universitatea Johns Hopkins, în colaborare cu Dana Foundation, a inclus „sugestia preliminară, dar interesantă că abilitățile învățate prin intermediul educației artistice pot fi transferate asupra învățării în alte domenii”.

Mariale M. Hardiman, doctor
în educație, și Martha B. Denckla,
medic, „The Science of Education”,
„Informing Teaching and Learning
through the Brain Sciences”,
*Cerebrum, Emerging Ideas
in Brain Science*, Dana
Foundation, 2010, p. 9

?

extrem de creativi în alte aspecte ale vieții. Importanța percepției apare adesea în cuvintele pe care le folosim, în frazele care descriu ce poate fi văzut și perceput. Când înțelegem într-un final ceva, exclamăm: „Acum îmi dau seama!” Iar când cineva nu reușește să înțeleagă ceva, spunem că nu „vede pădurea de copaci” sau „nu vede imaginea de ansamblu”. Acest lucru implică faptul că percepția este importantă pentru înțelegere și sperăm că vom învăța cumva să percepem, dar este o abilitate fără cursuri în orar și fără programă. Propun ca desenul să fie acea programă.

Învățământul public și artele

Desigur, desenul nu este singura artă care antrenează gândirea perceptivă. Muzica, dansul, teatrul, pictura, designul, sculptura și olăritul sunt toate de o importanță vitală și ar trebui să se întoarcă în școlile publice. Dar voi fi directă: chiar dacă ar exista voința pentru așa ceva, nu există nici o cale să se întâmple deoarece ar costa prea mult în aceste vremuri cu resurse tot mai mici pentru educația publică. Muzica necesită instrumente costisitoare, dansul și teatrul necesită regie și costume, sculptura și olăritul necesită echipamente și alte materiale consumabile. Deși mi-aș fi dorit să fie altfel, programele vizuale și artistice costisitoare, care au fost încheiate cu mult timp în urmă, nu vor fi reinstituite. Iar costul nu este singurul factor de descurajare. În ultimii 40 de ani, mulți educatori, decidenți și chiar unii părinți au ajuns să considere artele periferice și, să recunoaștem, frivole – în special artele vizuale, prin conotația privitoare la „artistul muritor de foame” și la conceptul greșit al necesității talentului.

Singurul subiect artistic pe care ni-l putem permite cu ușurință este desenul, abilitatea de bază pentru formarea percepției vizuale și, prin urmare, este subiectul de început (ABC-ul) al dezvoltării abilităților perceptivă. Desenul nu scapă de eticheta frivolității, pusă de oamenii care se opun educației artistice, dar poate fi predat cu ușurință. Necesită cele mai simple materiale: hârtie și creioane. În plus, implică un echipament minimal și nu are nevoie de camere sau de clădiri speciale. Cea mai importantă